

บทที่ ๔

วิเคราะห์เปรียบเทียบ

จากการศึกษาภาพเทพชุมนุมในจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๖ แห่ง คือ

- พระอุโบสถวัดบางยี่ขัน กรุงเทพฯ
- พระอุโบสถวัดคูสิดาราม กรุงเทพฯ
- พระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ กรุงเทพฯ
- พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ
- หอพระมณเฑียรธรรม ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ
- พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

สามารถวิเคราะห์ประเด็นการศึกษาได้ ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. ความแตกต่างด้านหน้าที่ของอาคาร คือการที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครและหอพระมณเฑียรธรรม ในพระบรมมหาราชวัง ใช้เป็นหอพระภายในพระราชวัง และพระบรมมหาราชวัง พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ พระอุโบสถวัดบางยี่ขัน กรุงเทพฯ พระอุโบสถวัดคูสิดาราม กรุงเทพฯ พระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ กรุงเทพฯ ล้วนใช้เป็นพระอุโบสถในวัด มีข้ออธิบายดังนี้

จากประวัติการสถาปนาพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงโปรดให้ตกแต่งพระที่นั่งซึ่งกำลังสร้างอยู่ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์และใช้เป็นหอพระ ส่วนหอพระมณเฑียรธรรมนั้นมีหน้าที่เป็นอาคารซึ่งเก็บพระไตรปิฎกของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัตถุประสงค์ของหอพระมณเฑียรธรรมนั้น คล้ายคลึงกับวัตถุประสงค์ของหอสมุดในปัจจุบัน คือเป็นที่เก็บหนังสือและเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้กรมราชบัณฑิตตั้งอยู่ในหอพระมณเฑียรธรรมอีกด้วย เมื่อแรกสร้างภายในหอพระมณเฑียรธรรมจึงประดิษฐานตู้พระธรรมแทนที่การประดิษฐานพระประธานอย่างในพระอุโบสถ ดังนั้นการตกแต่งภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และหอพระมณเฑียรธรรมจึงมีระเบียบเฉพาะ ว่าด้วยแถวเหล่าทวยเทพอันแสดงถึงความเป็นวิมานในสวรรค์

๒. ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบและแบบแผนการจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตลอดจนพระประธานในพระอุโบสถ ที่ให้ความหมายเกี่ยวกับพระพุทธประวัติจากพระปฐมสมโพธิกถา

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นแบบประเพณีนิยมแต่โบราณ คือบริเวณผนังหุ้มกลองตอนบนด้านตรงข้ามพระประธานเขียนภาพเต็มผนังตอนมารผจญ ผนังด้านข้างตอนบนทั้ง ๒ ข้างเขียนเป็นภาพเทพชุมนุมเรียงเป็นแถวตลอดความยาวของผนังหันพระพักตร์สู่พระประธาน ซึ่งต้องเป็นปางมารวิชัยเสมอ และการจัดวางภาพจิตรกรรมสิ้นสุดที่ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธานซึ่งส่วนใหญ่มักเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐาน²⁶ การจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมเช่นนี้น่าจะแสดงให้เห็นว่า เป็นแบบแผนการจัดวางที่ค่อนข้างเคร่งครัด ซึ่งช่วงโบราณต้องการแสดงให้เห็นความต่อเนื่องของภาพแสดงเหตุการณ์ตอนสำคัญในพระพุทธประวัติ ๒ ตอนที่เป็นส่วนหนึ่งของพระปฐมสมโพธิกถาคือ ปริจเฉทที่ ๘ มารวิชัยปริวัตต์ และปริจเฉทที่ ๑๐ อภิสัมโพธิปริวัตต์แน่นอนว่าแบบแผนการจัดวางภาพจิตรกรรมที่เคร่งครัดดังกล่าวนี้ พบได้เฉพาะในพระอุโบสถเท่านั้น หากขาดองค์ประกอบเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วย่อมไม่ใช่เรื่องราวของพระพุทธประวัติในพระปฐมสมโพธิกถา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

²⁶ ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับความคิดที่ว่า ไม่ควรเรียกภาพจิตรกรรมที่ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธานนี้ว่า ภาพไตรภูมิโลกสันฐานเนื่องจากภาพจิตรกรรมมีภาพกามภูมิเพียงภูมิเดียว (เสมอชัย พูลสุวรรณ, ๒๕๓๕ : ๑๑๔) และผู้วิจัยคิดว่า ควรเป็นภาพเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ เนื่องจากมีพระพุทธองค์ปรากฏอยู่ในภาพด้วย ช่วงโบราณอาจตั้งใจเขียนเพื่อแสดงภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเขาพระสุเมรุตามลักษณะความเชื่อที่สืบทอดกันมาจากไตรภูมิพระร่วงเท่านั้น เพราะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้เองที่พระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดา ซึ่งเป็นฉากสำคัญของพระพุทธประวัติตอนเทศนาปริวัตต์ในพระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๒๓ ตามเหตุการณ์ที่กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพรรณนาไว้ดังนี้ “เมื่อเสร็จแห่งยมกปาฏิหาริย์แล้วก็เสด็จขึ้นไปจำพรรษาในดาวดึงส์สุราลัยเทวโลกตรัสเทศนาพระสัตตกรณาภิธรรมปฏิภาณในไตรมาสเพื่อกระทำปัจจุประการสนองพระพุทธมารดา...” และความเห็นดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับแบบแผนการจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งช่วงโบราณต้องการแสดงให้เห็นความต่อเนื่องของเหตุการณ์ตอนสำคัญในพระพุทธประวัติ นอกจากนี้ ไตรภูมิพระร่วง กับ พระปฐมสมโพธิกถาเป็นวรรณกรรมต่างยุคสมัยกันและมีแก่นเรื่อง (theme) ที่แตกต่างกัน ช่วงโบราณจึงไม่น่าจะนำวรรณกรรมทั้ง ๒ เรื่องดังกล่าวมาใช้ตีความให้เป็นเรื่องเดียวกัน

๓. ความแตกต่างที่ชัดเจนขององค์ประกอบและแบบแผนการจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมระหว่างจิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุมในคฤพระพุทธรูปประวัติกับคติความเป็นวิมานในสวรรค์

องค์ประกอบและแบบแผนการจัดวางตำแหน่งจิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุมในคฤพระพุทธรูปวัตินั้นจะมีภาพเทพชุมนุมอยู่บริเวณผนังด้านข้าง (ผนังแป) ทั้ง ๒ ด้านเหนือขอบหน้าต่าง โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ต้องมีภาพจิตรกรรมเรื่องมารผจญที่เขียนไว้เต็มผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระประธานเสมอ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ภาพจิตรกรรมเรื่องเทพชุมนุมเป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่องมาจากภาพพระพุทธรูปวัตินั้นเต็มผนังตอนมารผจญที่บริเวณผนังหุ้มกลองตอนบนด้านตรงข้ามพระประธาน ซึ่งวัดสุวรรณาราม วัดคูสิดาราม วัดทองธรรมชาติ และวัดบางยี่ขันก็มีแบบแผนเช่นเดียวกันนี้

ในขณะที่ภาพเทพชุมนุมในคฤวิมานและสมมติเทพจะอยู่บริเวณส่วนที่อยู่เหนือระดับขอบบนของกรอบหน้าต่างโดยรอบห้องโถง ทั้ง ๔ ด้านเพื่อแสดงความเป็นสัญลักษณ์ของวิมานในสวรรค์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์